

Geliş Tarihi: 22.04.2025 Kabul Tarihi: 15.06.2025 Yayımlanma Tarihi: 30.06.2025

10.71138/turkav.1681787

Halil Rıza Ulutürk ve Şiirlerinde Ana Dili

Prof. Dr. Ali EROL | [0000-0001-6760-7075](https://orcid.org/0000-0001-6760-7075) |
erolali99@gmail.com

Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, İzmir, Türkiye
ROR ID: <https://ror.org/02eaafc18>

Emine SONSUZ | [0009-0004-5468-6674](https://orcid.org/0009-0004-5468-6674) |
ulku.sonsuz89@gmail.com

Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, İzmir, Türkiye
ROR ID: <https://ror.org/02eaafc18>

Öz

Halil Rıza Ulutürk, sanat değeri yüksek şiirleri ile Azerbaycan'ın bağımsızlık ideallerini kaleme almış, emsalleri ve Azerbaycan Türkleri tarafından “İstiklâl Şairi”, “Vatan Şairi” gibi ünvanlarla anılmış değerli bir şahsiyettir. Ulutürk'ün duru Azerbaycan Türkçesi ile yazdığı şiirleri, edebiyat tarihçileri tarafından siyasi lirizmin en değerli örnekleri olarak kabul edilmiştir. Ulutürk'ün şiirlerinde var olan hamaset duygusu Azerbaycan Türklerinin millî bağımsızlığa dair ihtiyaç duydukları cesaret ve inancı temsil etmiştir. Çünkü Ulutürk; şairliğin en asli görevinin ana dilini korumak ve yüceltmek olduğuna inanmış, her fırsatta ana dilini korumak ile ana vatani korumanın aynı değeri haiz olduğunu ifade etmiştir.

Bu çalışmada Halil Rıza Ulutürk'ün Azerbaycan Türkçesine olan sevgisini ifade ettiği şiirleri incelenmiş ve bu şiirlerde yer alan ahenk unsurları, iletişim vurguları ve onun sanat anlayışına karakteristik bir değer kazandıran orijinal söylemleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Ulutürk, ana dili sevgisini ifade ettiği şiirlerinde Azerbaycan Türkçesini millî bir kimlik ve direniş unsuru olarak karakterize etmiş, duru bir Azerbaycan Türkçesi ile yazmayı bilinçli bir şekilde tercih etmiştir. Halil Rıza Ulutürk, Sovyetlerin güdümlü edebî anlayışına ve dil politikalarına başkaldırarak Azerbaycan Türkçesini korumak için millî ve kararlı bir duruş ortaya koymuştur. Ulutürk; Azerbaycan Türkçesine bağlılığını ifade ettiği şiirlerinde Azerbaycan Türkçesinin zengin ve köklü bir dil olduğunu ifade etmiş ve ana dili Azerbaycan Türkçesini yüceltmıştır. Bu anlamda Ulutürk'ün şiirleri; Azerbaycan Türklerinin bağımsızlıklarını kazanmaları sürecinde istikamet belirlemiş, millî bağımsızlığın ilk ve en önemli unsuru olarak ana dili koruma görevini üstlenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Halil Rıza Ulutürk, Azerbaycan Şiiri, Azerbaycan Türkçesi.

Sub. Date: 22.04.2025

Acc. Date: 15.06.2025

Pub. Date: 30.06.2025

10.71138/turkav.1681787

Halil Rıza Ulutürk and the Mother Tongue in His Poems

Prof. Dr. Ali EROL |

[0000-0001-6760-7075](https://orcid.org/0000-0001-6760-7075) |

erolali99@gmail.com

Ege University, Institute of Turkish World Studies, İzmir, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/02eaafc18>

Emine SONSUZ |

[0009-0004-5468-6674](https://orcid.org/0009-0004-5468-6674) |

ulku.sonsuz89@gmail.com

Ege University, Institute of Turkish World Studies, İzmir, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/02eaafc18>**Abstract**

Halil Rıza Ulutürk was a distinguished figure who expressed the independence ideals of Azerbaijan through his highly artistic poems and was honored by his contemporaries and the Azerbaijani Turks with titles such as “Poet of Independence” and “Poet of the Homeland.” His poems, written in pure Azerbaijani Turkish, have been regarded by literary historians as some of the most valuable examples of political lyricism. The sense of heroism present in Ulutürk’s poetry represented the courage and faith that the Azerbaijani Turks needed in their struggle for national independence. This is because Ulutürk believed that the primary duty of a poet was to protect and elevate the mother tongue, and he often emphasized that preserving the mother tongue was equivalent in value to defending the motherland.

In this study, Ulutürk’s poems that express his love for the Azerbaijani Turkish language are examined, and the elements of harmony, communicative emphases, and original expressions that add a characteristic value to his artistic vision are discussed in detail. In his poems where he expresses his love for the mother tongue, Ulutürk characterized Azerbaijani Turkish as a symbol of national identity and resistance, and he consciously chose to write in a pure form of the language. By opposing the Soviet-imposed literary understanding and language policies, Ulutürk displayed a national and determined stance to preserve Azerbaijani Turkish. In the poems where he expressed his devotion to the language, he highlighted the richness and deep-rooted nature of Azerbaijani Turkish and glorified it as his mother tongue. In this context, Ulutürk’s poetry served as a guide during the Azerbaijanis’ struggle for independence and undertook the mission of protecting the mother tongue as the first and most essential element of national sovereignty.

Keywords

Həlil Rza Ulutürk, Azerbaijan Poetry, Azerbaijani Turkish.

Giriş

XX. yüzyılın sonları Türkistan topraklarında politik ve kültürel anlamda Rus işgalinin gerçekleştiği yıllardır. Bu dönemde Türkistan, Sibirya ve Bozkır Genel Valilikleri kurulmuş, Türk Hanlıklarının yetkileri ellerinden alınarak Rus asıllı yöneticilere verilmiştir. Dolayısıyla Rusya Türklerinin yaşadığı vatan toprakları ve vatandaşlık hakları, bu gelişmeden olumsuz yönde etkilenmiştir. 1905 yılında “Hürriyet Manifestosu” ilan edilmiş ve bu gelişmenin yarattığı atmosferle Rusya Türkleri bağımsızlıklarını kazanma umudu ile siyasi faaliyetlere başlamışlar, 1905-1917 yılları arasında “Nijniy Novgorod”, “St. Petersburg”, “Peterburg”, “Orenburg”, “Kazan”, “Moskova” ve “Hokand”da “Rusya Müslümanları” olarak çeşitli kurultaylar düzenlemişlerdir.¹ Ancak Hürriyet Manifestosu ile ortaya çıkan siyasi boşluk din-mezhep tartışmalarını tetiklemiş, bu durumdan yararlanmak isteyen Azerbaycan Türkleri, 28 Mayıs 1918’de Mehmet Emin Resulzade’nin başkanlığında “Azerbaycan Demokratik Halk Cumhuriyeti”ni kurduklarını ilan etmişlerdir. Böylece Müslüman Türk halkları, Doğu’da ilk kez demokratik bir başarı elde etmişlerdir. Ancak XI. Kızıl Ordu’nun Azerbaycan’ı işgal etmesi ve yönetim kontrolünün 28 Nisan 1920 tarihinde Bolşeviklere geçmesiyle siyasi üstünlük Azerbaycan Devrim Komitesi’ne geçmiştir.²

Bakü petrolleri ve pamuk üretimi üzerinde hâkimiyet kurma politikası izleyen Ruslar; 1920’de “Bağımsız Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti”ni kurmuşlardır. Sözde bağımsız bir cumhuriyet ilan edilmiş fakat Komünizm idaresi, devlet kadroları üzerinde ezici bir yetki sahibi olmuştur. Yalnızca siyasi bir rejim değişikliği gibi yansıtılan yeni Sovyet yönetimi, Azerbaycan Türkleri üzerinde proletarya diktatörlüğü kurmuştur. Kendilerini komünist parti idarecileri olarak tanımlayan Bolşevikler; Azerbaycan’da Sovyet kimliği inşa etme politikası ile Sovyet vatandaşları yetiştirmeyi hedeflemişlerdir.³

Bolşevikler, Azerbaycan topraklarını fiilen işgal ettikten sonra 4 Temmuz 1921 tarihinde “Parti prensiplerini, Komünizmin gerçeklerini topluma duyurmak için toplumun bilgilendirilmesi gerekmektedir.” kararını

¹ Ahmet Karaca, *Çarlık ve Bolşevik Rusya Döneminde Türk-Müslüman Kurultayları’nın Bolşevik Devrimine Etkisi*, C.11, Avrasya İncelemeleri Dergisi, İstanbul 2022, s. 78.

² Betül Aslan, *Azerbaycan*, C.5, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum 1996, s. 74.

³ İsmail Mehmetov, *Türk Kafkasya’sında Siyasi ve Etnik Yapı-Eski Çağlardan Günümüze Azerbaycan Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2009, s. 607.

açıklamışlardır. Bu HKS kararı aslında Bolşeviklerin kimliksiz bir Sovyet vatandaşı yaratarak yeni dünya düzenini kurma niyetlerinin açık politik itirafı olmuştur.⁴

Sovyet rejimi; Komünizmin hedeflerini hayata geçirmek için eski anlayışları ortadan kaldıran, Sovyet kimlikli bir toplum yaratma gayesiyle millî değerleri ve Türk kimliğini yok saymaya yönelik politikalar geliştirmiştir. Rus yönetimi, bu anlamda en güçlü yaptırımlarını kültür, sanat ve edebiyat alanında hayata geçirmiştir. Bu yüzden aydınlar, yazarlarını ideolojik, tek taraflı, Sovyet güdümlü edebî eserler esasında kaleme alabilmışlerdir. İdeallerini ve karakterlerini Sovyet güdümlü bir edebî çerçevede ortaya koymak mecburiyetinde kalmışlardır. Bolşeviklerin güdümü ve baskıları ile ortaya çıkan bu yeni edebiyat anlayışına “Sosyalist Realizm” adı verilmiştir. Böylece 1920’den sonra “Sosyalist Edebiyat” – “Sovyet Devri Azerî Edebiyatı” diye tanımlanan yeni bir edebî dönem başlamıştır.⁵ Eski-yeni tartışmalarının yapıldığı ve roman karakterlerinin birbirine benzemeye başladığı Sovyet Dönemi edebî eserlerinde; tek tip karakterler, ideolojik vurgular öne çıkarılmaya başlanmıştır. 1920’den önce olgun eserler vücuda getiren aydınların bazıları 1920’den sonra ya sessiz kalmayı tercih etmişler ya da devrin beklentilerine uygun yazılar kaleme almak mecburiyetinde bırakılmışlardır.⁶

SSCB’nin özellikle Stalin Dönemi (1924-1953) boyunca uyguladığı repressiya politikaları milyonlarca insanın ölümüne, işkenceler görmesine, sürgüne gönderilmesine sebep olmuştur. Sovyetlerin bu siyasi baskıları yüzünden sadece 1937-38 yılları arasında 70-80 bin civarında öğretmen, yazar, din adamı ve aydın öldürülmüştür. Sovyetler; “Büyük Terör”, “Büyük Temizlik” adı verilen bu dönemde tehdit olarak algıladığı binlerce Türk aydınını yargılamış, hapsetmiş yahut öldürmüştür. Söz konusu siyasi ve kültürel baskıların etkileri yıllarca olumsuz sonuçlar doğurmuştur.⁷ Baskı ve zulümlerin ardından nihayet 18 Ekim 1991 tarihinde Azerbaycan Türkleri millî bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Ancak geçen süre zarfında millî, siyasi, kültürel ve edebî anlamda oldukça zorlu bir mücadele verilmiştir ki işte bu mücadelenin bayraktarlarından biri de Halil Rıza Ulutürk olmuştur.

⁴ Mehmetov, *age*, C.5, s. 638.

⁵ Yavuz Akpınar, *Azerbaycan Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1994, s. 74.

⁶ Akpınar, *age*, s. 75.

⁷ İbrahim Dilek, *Türk Dünyası Edebiyatında Repressiya, S.(Cilt) 48*, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, Ankara 2019, s. 31.

1. Halil Rıza Ulutürk

21 Ekim 1932 yılında Azerbaycan'ın Salyan kenti Pirebbe köyünde dünyaya gelen Halil Rıza Ulutürk; edebî kişiliği, eserleri, şiirleri, siyasi görüşü ve faaliyetleri ile Sovyet Dönemi Azerbaycan edebiyatına yön vermiş büyük bir istiklâl şairidir. Ömrünü Azerbaycan'ın millî bağımsızlığına adanmış ve bu uğurda maddi ve manevi bedeller ödemiş büyük bir değerdir.⁸ Halil Rıza Ulutürk; Karabağ Savaşı'nda şehit düşen oğlu Tebriz'in ardından duygularını eşi Firengiz Hanım'a söylediği "Gözün aydın Firengiz, oğlumuz vatan yolunda şehit oldu" sözleriyle tarif edecek kadar Azerbaycan sevdalısı bir vatanseverdir.⁹

Ulutürk'ün dedesi Rüstem Bey, Ermeni taşnakları tarafından 1918 yılında şehit edilmiş, diğer dedesi Halil Bey ise Sovyet yönetimine karşı gösterdiği millî direnişi gerekçe gösterilerek Sibirya'ya sürülmüş, 1937'de tutuklanmıştır. Ulutürk'ün babası Rıza Bey ise II. Dünya Savaşı'nda aldığı ağır yaralar nedeniyle 17 Ekim 1957 tarihinde Salyan kentinde hayata veda etmiştir.¹⁰

Ulutürk, düşünce dünyasını şiirlerle yansıtmaya henüz ortaokul yıllarında iken başlamıştır. Bu yıllar şairin edebî faaliyetinin hazırlık aşaması olmuştur. Genç yaşlarda kendisini şiirle ifade etmeye başlayan Ulutürk; sözlü halk edebiyatı ürünlerine, çağdaş ve klasik yazarların eserlerine ayrı bir değer atfetmiştir.¹¹ Şairin Komünizmi eleştirdiği ilk şiiri "Kitab" Azerbaycan Pioneer gazetesinde yayımlanmıştır. Henüz 16 yaşındayken yayımlanan "Kitab" şiiri sayesinde geniş bir edebî çevre ile buluşmuş, dergi ve derneklerde şiirleri ile tanınmıştır.¹² Ulutürk'ün "Abşeron" başlıklı şiiri yine aynı yıl içinde Azerbaycan Pioneer gazetesinde yayımlanmıştır. Halil Rıza Ulutürk, eserlerine sosyo-politik tavrını ilmek ilmek işlemiş ve eserlerini geleneksel motifler ile beslemiştir. "Qatar Gəder" (1951), "Budapeştə

⁸ Sevgi Rehimova, "Bir Sevgi Tarixçəsi-Xəlil Rıza. ATV Show", https://www.youtube.com/watch?v=eATv_GbDkHA, Erişim Tarihi: 25.01.2022.

⁹ İrfan Paksoy, "Azadlık Şairi Halil Rıza ve Şehit Oğlu Tebriz. Dibace.Net", <https://www.dibace.net/irfan-paksoy/azadlik-sairi-halil-riza-sehit-oglu-tebriz/>. Erişim Tarihi: 06.03.2025.

¹⁰ Dilek Erenoğlu, *Azerbaycan Şairi Halil Rıza Ulutürk ve Men Şergem Adlı Eseri*, Ege Üniversitesi(Yayımlanmamış doktora tezi), İzmir 2005, s. 21.

¹¹ Garaoğlu Fazıl, "Tarihe İz Bırakanlar: Halil Rıza Ulutürk", Bakü Haberleri 2017, s.1. http://anl.az/down/meqale/baki_xeber/2017/oktyabr/559117.htm. Erişim Tarihi: 25.01.2022.

¹² Həqiqət Kərimova, *Xəlil Rza Ulutürk'ün Fəlsəfi Görüşləri*, Gençlik Yayınevi, Bakı 2002, s. 4.

Heykəl” (1951), “Müqəddəs Yol” (1952), “Böyük Günlər Bayramı” (1953), “Radionu Dinlərkən” (1954), “Həyat Düşüncələri” (1954), “Şərqi Gözləri”(1956), “Şairin Cavabı” (1956), “Bəzənin A Qızlar” (1961) adlı eserleri bunlara örnek gösterilebilir.¹³

Halil Rıza Ulutürk, Azərbaycan Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesinde 1949 yılında eğitim görmeye başlamıştır. 1954 yılında üniversiteden mezun olurken “Azərbaycan Yazarlar Birliyi”ne üye seçilmiş ve “Azərbaycan Kadını” dergisinde iki yıl görev almıştır. 1957-1959 yılları arasında Maksim Gorki Dünya Edebiyatı Enstitüsünün yüksek edebiyat programına katılmış ve burada Rus yazar ve şairlerle tanışarak dünya edebiyatına dair birçok kazanımlar elde etmiştir.¹⁴ Ulutürk; daha sonra yazacağı şiirlerine yansıyacak birikimlerini bu enstitüde kazanmış, şiirin temel teorilerini inceleyerek çeşitli halk kültürleri ile tanışmıştır. Mihail Şolohov ve Nâzım Hikmet ile görüşmeler yapmış; Rus şair Pavel Antokolsky’nin başkanlık ettiği bölümde şiir yazma sanatına dair önemli kazanımlar elde etmiştir.¹⁵ 1963 yılında ise N. Tusi Üniversitesi’nde edebiyat dersleri vermeye başlamıştır.

Ulutürk, üniversitede görev alan diğer hoca arkadaşlarına nazaran ders anlatımlarında kendine özgü bir duruş sergilemiştir. Derslerdeki önceliği Azərbaycan Türkçesini sevdirmek ve korumak olan Ulutürk; bu tutumundan dolayı Sovyet yönetimi tarafından defalarca uyarılmıştır.¹⁶ Şair derslerinde “Rus sözü” kullananları beş manat ile cezalandırırken, “Azərbaycan sözü” kullananları bir manat ile ödüllendirmiştir. Şairin bu uygulamaları; Sovyet yönetimi ve Azərbaycan Yazarlar Birliyi’ni rahatsız etmiştir. Bu yüzden Ulutürk’ün önceleri ders saatleri azaltılmış, ardından görevine son verilmiştir.¹⁷

Ulutürk, “Qara Yanvar” yani “Kanlı Ocak” adı ile anılan 20 Ocak Bakü katliamından sonra Bakü’de verdiği bir röportajda işsiz kaldığı yıllar ile ilgili şu sözleri dile getirmiştir:

¹³ Mədinə Vəliyeva, Lalə Şirinova, Gülbahar Misirova (Ed.), *Xəlil Rza Ulutürk*, Azərbaycan Milli Kitabxanası, Bakı 2017, s. 13.

¹⁴ Əlizadə Əsgəri, *Milli İdeal Mücahidi*, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nizami Adına Ədəbiyyat İnstitutu, Elm Neşriyat, Bakı 2005, s. 6.

¹⁵ Garaoğlu, *age*, s. 1.

¹⁶ Narmin Mahmudova, *A Legend Of Azerbaijan Poetry, Visions Of Azerbaijan*, <http://www.visions.az/en/news/984/40ea5404>, Erişim Tarihi: 25.01.2022.

¹⁷ Xəlil Rza Ulutürk, *Seçilmiş Əsərləri I, İki Cildə*, Haz: Fərengiz Ulutürk, Şərq-Qərb Yayınevi, Bakı 2005, s. 5.

“Yaşayabilmek için köy köy dolaşıp konferanslar verdim, şiirler okudum. Kısacası asıl mesleğimin dışında her işi yaptım. Çoğu kez bunlar bile engellendi. Ama Halil Rıza inançlarını değiştirmeden, zulme razı olmadan 1969’a kadar gelebildi. 1969’da nihayet iş vermek zorunda kaldılar. Şimdi aynı işime devam ediyorum. Ama asıl işim halkımın diliyle konuşmak, onların duygularının tercümanı olmak...”¹⁸

Ulutürk, ana dilini doğru kullanmayı ve korumayı, şairliğin bir gereği olarak görmüştür. Israrla Azerbaycan Türkçesinin; Arapça, Farsça ve Rusça kelimelerden arınması gerektiğini savunmuştur. Ancak şairin bu hassasiyeti Azerbaycan Yazarlar Birliği tarafından defalarca eleştirilmiş ve kendisi büyük baskılara maruz kalmıştır.¹⁹ Ulutürk’ün ana dili konusundaki yaklaşımlarından rahatsızlık duyan Sovyet yönetimi, büyük Azerbaycan Şairi Vakfı’nın 250. yıldönümü vesilesiyle Azerbaycan’a gelen Türk heyetinin onunla görüşmesini engellemiştir. Tören süresince Sovyet İstihbarat Teşkilatı tarafından gözlemlenen Ulutürk, tüm bu baskı ve engellemelere rağmen Türk heyeti ile bir otelde gizlice görüşme yaparak el yazma eserlerini onlara teslim etmiştir.²⁰

Ulutürk, Azerbaycan İlimler Akademisi Nizami Edebiyat Enstitüsü’nde; Mirza Quluzade, Əziz Mİhrəhmədov gibi aydınlar ile çalışarak tercüme eseri olan doktora tezini hazırlamıştır.²¹ 1985 yılında “Magsud Şeyhzadeh’in Sanatsal Yaratıcılığı ve Azerbaycan’ın Güncel Sorunları” adlı çalışmasını sunduktan sonra “Filoloji İlimleri Doktoru” unvanına ve Özbek Edebiyatına hizmetleri dolayısıyla “Onurlu Sanat İşçisi” ödülüne layık görülmüştür.²²

1950 yılları itibariyle şiirleri ve edebî yazıları ile Azerbaycan’ın istiklâl hareketini destekleyen Ulutürk; 1980’lerden sonra Azerbaycan’ın millî ve siyasi etkinliklerinde fiilen yer almıştır. Ancak 26 Ocak 1990 tarihinde Şehitler Sokağında Sovyet devlet adamlarına karşı “Qanlı Cellad Mixail Sergeyeviç Qorbaçova” adlı şiiri okuması sebep gösterilerek “Milli Nefreti Körüklemesi” suçuyla Azerbaycan SSC Mahkemesi Kanunun 67. Maddesi ile

¹⁸ İrfan Murat Yıldırım, *Halil Senin Sağlığın!* Sayı:21 Kardeş Edebiyatlar Üç aylık Edebi Dergi, Erzurum 1999, s. 31.

¹⁹ Mahire Asker, *Halil Rıza Ulutürk’ün Hayatı ve Şiirleri Üzerine Bir İnceleme*, Karabük Üniversitesi (Yayımlanmamış doktora tezi), Karabük 2021, s. 26.

²⁰ Asker, *age*, s. 26.

²¹ Əsgərli, *Milli İdeal Mücabidi*, s. 7.

²² Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsi Prezident Kitabxanası, *Xəlil Rza Ulutürk(1932-1994)*, <http://files.preslib.az/projects/azerbaijan/g16.pdf>. Erişim Tarihi: 21.07.2021.

tutuklanmıştır.²³ Lefortovo zindanında hapsedilen Ulutürk; millî ve siyasi duruşundan taviz vermemiş, 200'den fazla şiir, mektup ve makalelerden oluşan "Lefortovo Günlüğü" adlı eserini de burada tamamlamıştır.²⁴ Kalbine ve şeker hastalığına yenik düşen Vatan Şairi Ulutürk; 21 Haziran 1994 tarihinde hayata gözlerini kapamış, Bakü'de Şeref Sokağına defnedilmiştir.²⁵

2. Halil Rıza Ulutürk'ün Şiirlerinde Dil ve Üslup

Halil Rıza Ulutürk'ün eserlerinde sanatsal yönü kuvvetli bağımsızlık manifestosu niteliği taşıyan yüksek bir ideal vardır. Bu ideal; Azerbaycan Türkçesi ile kaleme alınmış, Azerbaycan'ın bağımsızlık idealidir. Ulutürk'ün şiirlerinde okuyucuya hissettirdiği hamaset, Azerbaycan Türklerinin bağımsızlığa giden yolda ihtiyacı olan cesaret ve inancı temsil etmektedir.

Ulutürk'ün hürriyet ve Azerbaycan'ın bağımsızlık ideallerini kaleme aldığı eserleri edebiyat tarihçileri tarafından siyasal lirizmin en değerli örnekleri olarak kabul edilmiştir. Şairin "Devam Edir 37" adlı koleksiyonundaki hürriyet idealizmi; son derece coşkun bir dille kaleme alınmıştır.²⁶ Onun şiirlerinde görülen isyan dolu siyasi lirizm; metaforik ifadeler ve teşbih öğeleri ile bezenmiş bir lirizmdir. Dolayısıyla şairin şiirleri destansı ruha sahip, lirik-epik şiirlerdir. Ulutürk; şiirlerinde sıklıkla kullandığı metaforlar, epik unsurlar ve zihin kurmacalarına ait ifadeler ile okuyucuyu düşünmeye ve zihnin katmanları arasında gezinmeye çağırmıştır. Ayrıca lirik-epik şiirlerinde, şairin hızlı düşünmeye ve anlaşılır olmaya dayalı zihin dünyasının ifade tarzı görülmektedir (Əsgərli, 2012, 435).²⁷

Halil Rıza Ulutürk'ün şiirleri; Azerbaycan Edebiyatının klasik ve geleneksel şiir anlayışının iç içe geçmiş uyumunu karakterize etmektedir. Onun şiirlerinde aruz ölçüsü ve hece ölçüsü hem müstakil hem de bir arada görülebilmektedir. Koşma, Geraylı, Mürebbe, Mühemmes ve Müstezad gibi klasik ve geleneksel tarzda biçimlendirilen şiirlerinde; ahenk, ritim ve şekil birliği bulunur. Dolayısıyla okuyucu, Ulutürk'ün şiirlerinde göz ve kulak arasındaki uyumun başarısına tanık olur.²⁸ Aruz ve hece ölçüsü tekniğine

²³ Əsgərli, *Milli İdeal Mücabidi*, s. 8.

²⁴ Qaraoğlu, *age*, s. 1.

²⁵ Ulutürk, *age*, C.1, s. 6.

²⁶ Kerimova, *age*, s. 5.

²⁷ Əlizadə Əsgərli, *Xəlil Rza Ulutürk'ün Poetikası*, Aspoliqraf Yayınevi, Bakü 2012, s. 435.

²⁸ Əsgərli, *Xəlil Rza Ulutürk'ün Poetikası*, s. 346.

oldukça hâkim olan Ulutürk; bu sayede aynı nazım içinde işlediği klasik ve geleneksel ölçütlerin sanatsal başarısı ile emsallerine örnek olmuş ve Azerbaycan şiirine yeni bir ses kazandırmıştır. Ayrıca Nâzım Hikmet ile yakınlığı bilenen Ulutürk'ün serbest ölçü ile yazdığı şiirleri yok denecek kadar azdır ve serbest şiirlerinde dahi belirli ölçüler bulunmaktadır.²⁹ Nesimî, Fuzulî, Nizamî gibi büyük şairlerin şiirlerini heyecanla tercüme etmiş bir şair olarak klasik şiirin poetikasına da oldukça hâkim olan Halil Rıza Ulutürk, aynı zamanda yabancı halklarının şiirlerini de tercüme etmiştir. Ulutürk, tercüme eserlerinin kazanımlarını biçim, kafiye ve tür özellikleri bakımından klasik Azerbaycan şiir özellikleriyle harmanlayarak kendine has, orijinal bir söyleme ulaşmıştır. Bu anlamda Ulutürk'ün şiirlerinde, klasik şiirin millî formda uygulandığını ve Azerbaycan şiirine farklı bir sanatsal derinlik kazandırıldığını görmek mümkündür.³⁰ Örneğin Ulutürk'ün aşağıdaki dizelerinde “Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün” aruz vezni; 14'lü hece ölçüsüne uygun formda kaleme alınmıştır:

“Doğma sos geldi sevincedən göyə uçdum uçdum

Hər əziz kəlməni öpdüm səni qucdum qucdum.”³¹

Halil Rıza Ulutürk, şiirlerini ve diğer edebî çalışmalarını vücuda getirirken saf ve anlaşılır bir Azerbaycan Türkçesi ile yazmaya öncelik vermiştir. Azerbaycan Türkçesinin Rusça kökenli sözcüklerden arındırılmış olmasına ve öz Türkçe sözcükler kullanmaya özen göstermiştir. Azerbaycan Türkçesi içinde var olan Arapça- Farsça sözcük ve tamlamaları ölü ifadeler olarak tanımlamış ve bu ölü kelimeler yerine öz Türkçe ifadeler kullanılması gerektiğini vurgulamıştır. Ulutürk'ün; Azerbaycan Türkçesine ait olmayan kelimelerin yerine öz Türkçe kelimeler kullanması; Azerbaycan Türkçesinin, edebî dilin gelişmesi konusunda verilen mücadeleye de önemli katkılar sağlamıştır. Şair, Sovyet Dönemi'nin siyasi ve edebî sansürlerine rağmen dil konusundaki bu hassasiyeti sayesinde Azerbaycan Türkçesinin tüm imkânlarından faydalanmış ve zengin bir edebî dil ortaya koymuştur.³² Onun şiirleri yapay ve abartılı ifadelerden uzak, şeffaf ve duru bir Azerbaycan

²⁹ Əsgərli, Xəlil Rza Ulutürk'ün Poetikası, s. 253.

³⁰ Əsgərli, Xəlil Rza Ulutürk'ün Poetikası, s. 489.

³¹ Əsgərli, Xəlil Rza Ulutürk'ün Poetikası, s. 294.

³² Erenoğlu, *age*, s. 27.

Türkçesi ile yazılmış estetik değeri yüksek özellikler ihtiva eder. Şiirlerinde kullandığı ses ve kelime tekrarları, söz sanatları, yabancı bulduğu Türkçe olmayan sözler yerine kullandığı öz Türkçe ifadeler, şairin diline hem millî bir renk hem de güçlü bir üslup kazandırmıştır.³³

Ulutürk'e göre ana dilini müdafa etmek, ana vatanını müdafa etmek ile eş değerdir. Ulutürk için ana dilini korumak, onu doğru kullanmak şairin asli görevidir. Şairin şiirlerinde kullanıldığı Azerbaycan Türkçesi; yalnızca estetik değeri yüksek edebî bir dil inancının değil, aynı zamanda Sovyetlerin dil politikalarına karşı gösterilen bir başkaldırının da ifadesidir. Ulutürk; bu anlamda Azerbaycan Türkçesini yüceltmış, ana diline değer katmış, onun bu tutumu emsallerine örnek teşkil etmiştir.³⁴

Ulutürk'ün şiirlerinde kullandığı ana dil; iletişim vurgularının başarıyla işlendiği, ritim ve tonlamaların çeşitlilik gösterdiği, ahenk unsurlarıyla bezenmiş bir dildir. Ulutürk'ün estetik değeri yüksek şiirlerinde şahit olduğumuz betimlemeler, ses sanatları ve söz kalıpları; Ulutürk'e has özellikleri karakterize etmektedir. Şair bu anlamda şiirlerinde ana dilini ve sanatsal üslubunu kendine has estetik değerlerle yoğurup Azerbaycan Türkçesine yenilik katan bir isim olmuştur. Ulutürk'ün şiirlerinde edebî değeri yüksek, güçlü sözcük haznesi ile oluşmuş söz kalıpları, simetrik bir sıralama ile verilmiştir. Şiirlerinde; Azerbaycan Türkçesinin tüm inceliklerini, estetik değeri yüksek ahenk unsurlarını ve ana dilinin fonetik zenginliğini görmek mümkündür.³⁵

Ulutürk, mısra ve beyitler arasında kullandığı kelime ve ses tekrarları ile okura armonik bir bedii zevk yaşatır. Şairin mısra içinde, mısra sonunda ve mısra aralarında tekrarladığı sözler ve sesler, şiirde hissettirmek istediği duyguyu görünür kılmıştır. Ulutürk'ün şiirindeki temalar; mısralara başarıyla serpiştirilmiş armonik unsurlar sayesinde sanatsal bir kompozisyonla işlenmiştir. Onun şiirlerindeki müzikal tonlamalar, ses ve hece tekrarları; sıkça başvurulan aliterasyon ve asonanslar üslubuna görsel ve işitsel bir estetik kazandırmıştır:

“İstanbul, Dərbəndim, Bakım, Daşkəndim mənim,

³³ Asker, *age*, s. 158.

³⁴ Kurban Bayramov, Xəlil Rza Ulutürk'ün Mübariz Poeziyası, OxuMeni İçtimai ve Siyasi Qazet, 07.10.2012. <http://www.oxumeni.az/news/culture/12310.html>., Erişim Tarihi: 22.2.2022.

³⁵ Əsgərli, Xəlil Rza Ulutürk'ün Poetikası, s. 489.

Arım, balım, pətəyim, ey duzum, qəndim mənim!”³⁶

Ulutürk, şiirlerinde ünlü ve ünsüz sesleri, yatay ve dikey anlamda aynı paralelde tekrar ederek mısralara müzikal bir etki kazandırmıştır. Bu şiirleri okurken kulağa gelen seslerin yarattığı armoni ve bunun okuyucuda bıraktığı etki, şiirlerin âdeta bestelenmek üzere yazılmış şiirler olduğunu düşündürmektedir.³⁷

“Gülbahar, Gülbəniz, Gülbaxış, Gülər.

Gülbəyim, Gülbütə, Gülçin, Gülazər...

Dünya bağlarını başdan-başa gəz,

Harda var bu qədər ətirli güllər?

Gülyanaq, Gülöyşə, Güldəstə, Gülsər,

Gülcədam, Güldərən, Güldostu, Gülnar.”³⁸

3. Ulutürk, Şiir ve Ana Dili

Azerbaycan Türkleri, Sovyet Dönemi boyunca Stalin’in devlet dili politikalarından dolayı Latin alfabesi yerine Rus-Kiril alfabesi kullanmış ve ana dilleri olan Azerbaycan Türkçesi ifadesi yerine “Azerbaycan Dili” gibi ifadeler kullanma mecburiyetinde kalmışlardır. Çünkü ana dilleri olan “Azerbaycan Türkçesi” ifadesini dile getirmek dahi Sovyetler tarafından millî ve politik bir tehdit olarak algılanmış ve yasaklanmıştır. Dolayısıyla uzun yıllar boyunca Azerbaycan Türkleri, Sovyetlerin dil politikaları ile mücadele etmek zorunda kalmışlardır. 1918-1920 yıllarında Azerbaycan Türkçesi; Azerbaycan Halk Demokratik Cumhuriyeti’nin resmî dili olabilmiştir. Ancak bu başarı Sovyetlerin dil politikaları yüzünden dar bir alanda uygulamaya

³⁶ Xəlil Rza Ulutürk, Seçilmiş Əsərləri, II, İki Cildə, Editör: Firengiz Ulutürk, Bakı 2005, Şərq-Qərb, s. 183.

³⁷ Ali Erol, *Halil Rıza Ulutürk’ün Şiirinde Armonik Yapı*, Turkish Studies - Language, C. 19(1), <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.70908>, s. 152.

³⁸ Erol, *age*, s. 152.

geçirilebilmiştir.³⁹ Nihayet 1956 yılına gelindiğinde ise SSCB Yüksek Sovyet'inin anayasasında politik bir reform gerçekleşmiş ve Azerbaycan Türkçesinin devlet dili olması ile ilgili yeni bir madde daha eklenmiştir. Dolayısıyla Azerbaycan'da konuşulan ana dilinin nasıl ifade edileceği ve Azerbaycan Türkçesinin kullanılması ile ilgili farklı görüşler yeni bir tartışmayı da beraberinde getirmiştir: Bu konuda başlıca üç farklı yaklaşım ortaya çıkmıştır:

1. “Azerbaycan Dili” ifadesini savunanlar,
2. “Türk Dili” ifadesine dönüşü savunanlar,
3. “Azerbaycan Türk Dili” veya “Azerbaycan Türkçesi” ifadesini savunanlar.⁴⁰

XX. yüzyıl Azerbaycan Türkçesi eserlerinde morfolojik ve edebî açıdan bir birlik söz konusu iken sonraları çeşitli dergi ve gazetelerde dil ve üslup açısından değişik temayüller görülmüştür. 1875-1920 yıllarında yayımlanan İkinci gazetesi, Molla Nasreddin ve Füyûzat gibi basın-yayın organlarında aydınlar; edebî dilin imla ve telaffuzunda öz Türkçe kurallar yerine halkın konuştuğu dilin özelliklerini öne çıkarmışlardır.⁴¹

Halil Rıza Ulutürk'ün şiirlerinde, tercüme eserlerinde ve diğer çalışmalarında hassasiyet gösterdiği hususların en başında millî ve bağımsız olma ideali vardır. Ulutürk'ün şiirlerinde ve eserlerinde var olan ana duygu Azerbaycan Türklerinin bağımsızlık ülküsünü hayata geçirmektir. Dolayısıyla Ulutürk, millî ve siyasi bağımsızlığın ancak öz kaynakları korumak ve savunmakla mümkün olabileceğine inanmıştır. Ulutürk bir milletin ilk ve öz kaynağının ana dilini korumak ve sevmek olduğunu savunmuştur. Ulutürk'e göre vatani korumak ile dilini korumak aynı derecede önemlidir.⁴²

Ulutürk, Azerbaycan Türkçesinin farklı şekilde adlandırılması ile ilgili tartışmalara karşısında yine millî bir duruş sergilemiş ve Azerbaycan Türkçesinin “Azerice” olarak adlandırılmasına karşı çıkmıştır. Ulutürk'e göre önerilen bu farklı adlandırmalar Azerbaycan Türkçesinin Türk dili ailesinden ayrı bir dil gibi düşünülmesine sebep olacaktır:

³⁹ Kâmil Veli Nerimanoglu, Firidun Bey Köçerli, *Türk Dünyasında Devlet Dili Politikası (Azerbaycan Türkçesi Örneği)*, C.1, 2015, Aydın Türklük Bilgisi, s. 74.

⁴⁰ Ziyafet Firuze Qasimova. *Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan'da Dil Meselelerinin Tartışmaları (Türk Dili, Azerbaycan Dili Vb.)*, C.2, 2019, s. 39. <https://doi.org/10.33390/homeros.2.006>.

⁴¹ Cevat Heyet, *Azerbaycan'ın Türkleşmesi ve Azerbaycan Türkçesinin Teşekkülü*, C.1, Modern Türklük Araştırma Dergisi, s. 17.

⁴² Yavuz Axundlu, *İstiqlal Şairleri*, Elm Neşriyat, Bakı 1998, s. 59.

“Min il bundan sonra da yaşayacaq dünyada
Füzulinin nəfəsi, Şəhriyarın nəfəsi –

Dağıt bu dar qəfəsi,
Dağıt zülmət məhbəsi,
Azərbaycan Türkcəsi!”⁴³

Sovyet Dönemi aydın ve yazarları; “Azerbaycan Türkleri” adlandırması yerine “Azeri”, “Azerbaycan Türkçesi” adlandırılması yerine “Azerice” ifadelerini kullanmaları konusunda baskıya maruz kalmışlardır. Bu ifadeler Bolşeviklerin, kimliksiz Sovyet vatandaşı bilinci yaratma ve devlet dili politikalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Halil Rıza Ulutürk ise bu tanımları keskin ifadelerle reddetmiş ve şiirlerinde Azerbaycan Türklerinin büyük Türk milletine mensup bir Türk topluluğu olduğunu ve Azerbaycan Türkçesinin Türk dil ailesinin bir kolu olduğunu vurgulamıştır:

“Dəb düşdü bir arada
“Azər”, “Azəri” sözü.
Şadlandırmaq istədi
Guya qəzetlər bizi...
Mən çırpıram bu sözü
Maskalanmış üzlərə.
Mən nifrət bəsləyirəm
Saxtakarın dilində
Odu keçmiş sözlərə.”⁴⁴

Sovyet yönetimin dil asimilasyonu çalışmaları bazı Azerbaycanlı aydın ve şairleri olumsuz yönde etkilemiş ve onları ana dili ile yazma konusunda çekimser kalmaya mecbur bırakmıştır. Söz konusu ana dile yabancılaşma atmosferi içinde Halil Rıza Ulutürk, Gaspıralı’nın “Dilde, Fikirde, İşte Birlik” ilkesinden de ilhamla, ana dilin korunması gerektiğini ifade etmiş ve diğer Türk toplulukları ile olan bağın güçleneceğine olan inancını korumuştur.

“Kim qorumur öz dilini,

⁴³ Ulutürk, *age*, C.2, s. 219.

⁴⁴ Ulutürk, C.1, s. 84.

İtsin mənim gözlərimdən ilim-ilim,
O sahili bu sahillə birləşdirən
Polad körpüm, qılınıcımdır,
Günəşimdir mənim dilim!”⁴⁵

Halil Rıza Ulutürk’ün “Marallar da Duz Yeyərmiş” adlı eseri çocuklar için yazdığı öğretici şiirleri kapsamaktadır. Ulutürk’ün bu eserinde yer alan “Doğma Sözlər” adlı şiirinde bile bazı Türkçe sözcüklerin etimolojik bilgisine çocukların kavrayış seviyesine uygun olarak yer verilmiştir. Şair, çocukların hafızasında yer edinmesi için şiirdeki öz Türkçe kelimelerin kök ve türemiş hallerini bir tekerleme gibi ifade ederek didaktik şiirlerinde bile estetik kaygıları elden bırakmamıştır.

“Yum” sözündən törənmiş
“Yumşaq”, “yumaq”, “yumurta”
Yumurlanır yumruğum.
“Yum” sözünü umur da”

“Yaşar”, “yaşid”, “yaşılıq”
Bircə “yaş”dan yaranmış.
“Qasıq” yonub ağacı
Qasımaqdan yaranmış.”⁴⁶

Halil Rıza Ulutürk, 26 Ocak 1990 tarihine Şehitler Sokağı’nda okuduğu “Qanlı Cəllad Mixail Sergeyeviç Qorbaçova” adlı şiiri sebep gösterilerek hapsedildiği Lefortovo Zindanında Sovyet yönetimine karşı gösterdiği millî ve edebî mücadelesinden ödün vermemiş, çalışmalarını sürdürmüştür. Lefortovo Zindanı’na gönderilen tek Azerbaycanlı şair olan Ulutürk, burada yazdığı “Zindanda Səadət” adlı şiiriyle Türkçe düşünmenin, Türkçe yazmanın onu zindan karanlığından aydınlığa çıkardığını ve umudunu Türkçe yazarak ve hissederek koruduğunu ifade etmiştir:

“Dilim ürəyimcədir, Gül-gül, qönçə-qönçədir.
Türk ahəngi, Türk dili Müqəddəsdir, incədir.
Türkcəmizin hökmüylə barmaqlıqlar sökülür,

⁴⁵ Ulutürk, C.1, s. 168.

⁴⁶ Xəlil Rza Ulutürk, *Marallar Da Duz Yəyərmiş*, Ed. Firəngiz Ulutürk, Bəşik Nəşriyatı, Bakı 2009, s. 19.

Yerdən, göydən üstümə yaz şəfəqi tökülür.”⁴⁷

Halil Rıza Ulutürk, Azərbaycan Türklerinin tam bağımsızlığı kazana dek verdiği millî mücadele yıllarında “İstiklâl Şairi”, “Vatan Şairi” kimliği ile var olmuştur. Ulutürk, kimi zaman edebî yazıları kimi zaman ise verdiği konferanslar ile Azərbaycan Türklerinin bağımsızlık kazanmak için koruması gereken ilk unsurun Azərbaycan Türkçesi -ana dili- olduğunu vurgulamıştır. Çünkü Ulutürk’e göre tarihi ve kültürü kuşaktan kuşağa aktaran, vatani müstakil kılan ve koruyan ilk unsur ana dili yaşatmaktır. Bu yüzden şair, şiirlerinde ana dili ile düşünmüş, ana dili ile yazmış ve ana dili ile hissetmiştir. Ulutürk’ün ana diline duyduğu muhabbet, şiirlerine sanatkarların dili Azərbaycan Türkçesi olarak yansımıştır:

“Min il bundan sonra da yaşayacaq dünyada
Füzulinin nəfəsi, Şəhriyarın nəfəsi.

Dağıt bu dar qəfəsi,
Dağıt zülmət məhbəsi,
Azərbaycan Türkçəsi.”⁴⁸

4. Sonuç

Halil Rıza Ulutürk’ün Azərbaycan Türkçesine olan sevgisi, şiirlerine yansıyan “millî tavır” şeklinde tecelli etmiştir. Zira ona göre tarihsel ve kültürel bilginin aktarıcısı olan ana dili bir milletin bütün hafızasını içinde saklayan ve bu bilginin gelişimine katkı sağlayan en değerli unsurdur. Bu düşünceyle şair, ana dilini estetik ve millî bir zenginlik içinde sunmak için Azərbaycan şiirine kazanımlar sağlamıştır. Ancak Ulutürk’ün şiirlerinde görülen öz Türkçe hassasiyetini, onun sadece Türk milliyetçisi bir şair olması ile açıklamak eksik bir tanımlama olacaktır. Zira Ulutürk tüm bu çalışmalarını, Sovyetlerin dil politikalarının ve güdümlü edebî anlayışın baskın olduğu yıllarda kaleme almıştır ki bu anlamda şair; Azərbaycan’ın tam bağımsızlığını kazanana dek geçen mücadele dolu yıllarda kaleme aldığı şiirleri ile sadece edebî değil, siyasi sahada da millî bir duruş ortaya koyabilmiştir.

⁴⁷ Ulutürk, C.2, s. 182.

⁴⁸ Ulutürk, C.2, s. 219.

Ulutürk şiirleri emsalleri tarafından takdir görmüş; kendisi “Vatan Şairi” , Tribün Şairi”⁴⁹ ve “İstiklâl Şairi” olarak tanımlanmıştır. Şair özellikle Azerbaycan Türkçesine olan sevgisini kaleme aldığı şiirlerini yazarken sanatına faydacı bir değer yüklemiş ve halkına hem millî bir bilinç hem de bedii bir zevk kazandırmayı amaçlamıştır. Özellikle çocuklar için yazdığı didaktik şiirlerinde dahi estetik kaygıları göz ardı etmeden şairliğin en önemli görevi olarak gördüğü ana dilini koruma ve öz Türkçe yazma disiplini başarıyla Azerbaycan şiirine taşımıştır.

Halil Rıza Ulutürk; “İstiklâl Şairi”, dil bilimci, eğitimci ve yazarlık gibi niteliklere sahip olan Azerbaycan’ın millî kurtuluş mücadelesinin önderlerinden, Azerbaycan şiirine ve edebiyatına yenilik ve millî bir duruş kazandıran değerli bir sanat adamıdır. Bu bakımdan Ulutürk ve şiirleri, Azerbaycan için olduğu kadar tüm Türk Dünyası adına da önemli bir kültürel değerdir.

Kaynakça | References

Akpınar, Yavuz, Azerbaycan Edebiyatı Araştırmaları, Dergâh Yayınları, İstanbul 1994.

Axundlu, Yavuz, İstiqlâl Şairleri, Elm Neşriyat, Bakı 1998.

Asker, Mahire, Halil Rıza Ulutürk’ün Hayatı ve Şiirleri Üzerine Bir İnceleme, Karabük Üniversitesi (Yayımlanmamış doktora tezi), Karabük 2021.

Aslan, Betül, Azerbaycan, C.5, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum 1996, ss. 47-75.

Bayramov, Kurban, “Xəlil Rza Ulutürk’ün Mübariz Poeziyası”, OxuMeni İctimai ve Siyasi Qazet, 07.10.2012. <http://www.oxumeni.az/news/culture/12310.html>, Erişim Tarihi: 22.2.2022.

Dilek, İbrahim, “Türk Dünyası Edebiyatında Repressiya”, S.48, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, Ankara 2019, ss. 27-82.

Erenoğlu, Dilek, Azerbaycan Şairi Halil Rıza Ulutürk ve Men Şergem Adlı Eseri, Ege Üniversitesi (yayımlanmamış doktora tezi), İzmir 2005.

Erol, Ali, “Halil Rıza Ulutürk’ün Şiirinde Armonik Yapı”, Turkish StudiesLanguage,C.19(1),<https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.70908>, ss. 145-157.

⁴⁹ “Halk için yazan şair” anlamındadır.

Əsgərli, Əlizadə, Milli İdeal Mücahidi, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nizami Adına Ədəbiyyat İnstitutu, Elm Neşriyat, Bakı 2005.

Əsgərli, Əlizadə, Xəlil Rza Ulutürk'ün Poetikası, Aspoliqraf Yayınevi, Bakı 2012.

Fazıl, Garaoglu, “Tarihe İz Bırakanlar: Halil Rıza Ulutürk”, Bakü Haberleri, 2017, s.1, http://anl.az/down/meqale/baki_xeber/2017/oktyabr/559117.htm, Erişim Tarihi: 25.01.2022.

Heyet, Cevat, “Azerbaycan'ın Türkleşmesi ve Azerbaycan Türkçesinin Teşekkülü”, C.1, Modern Türklük Araştırma Dergisi, ss. 7-19.

Karaca, Ahmet, “Çarlık ve Bolşevik Rusya Döneminde Türk-Müslüman Kurultayları'nın Bolşevik Devrimine Etkisi”, C.11, Avrasya İncelemeleri Dergisi, İstanbul 2022, ss. 75-87.

Qasımova, Ziyafet Firuze, “Bağımsızlık Sonrası Azərbaycan'da Dil Meselelərinin Tartışmaları (Türk Dili, Azərbaycan Dili Vb.)”, Homeros, C. 2, 2019, ss. 39-54.

Kərimova, Həqiqət, Xəlil Rza Ulutürk'ün Fəlsəfi Görüşləri, Gençlik Yayınevi, Bakı 2002.

Mahmudova, Narmin, “A Legend Of Azerbaijani Poetry, Visions Of Azerbaijan”, <http://www.visions.az/en/news/984/40ea5404> , Erişim Tarihi: 25.01.2022.

Mehmetov, İsmail, Türk Kafkasya'sında Siyasi ve Etnik Yapı-Eski Çağlardan Günümüze Azerbaycan Tarihi, Ötüken Yayınları, İstanbul 2009.

Nerimanoglu, Kâmil Veli , Köçerli, Firidun Bey, “Türk Dünyasında Devlet Dili Politikası (Azerbaycan Türkçesi Örneği)” C.1, 2015, Aydın Türklük Bilgisi, ss.71-85.

Paksoy, İrfan, “Âzadlık Şairi Halil Rıza Ve Şehit Oğlu Tebriz. Dibace.Net”, <https://www.dibace.net/irfan-paksoy/azadlik-sairi-halil-riza-sehit-oglu-tebriz/> , Erişim Tarihi: 06.03.2025.

Rehimova, Sevgi, “Bir Sevgi Tarixçəsi-Xəlil Rıza. ATV Show”, https://www.youtube.com/watch?v=eATv_GbDkHA, Erişim Tarihi: 25.01.2022.

Ulutürk, Xəlil Rza, Marallar Da Duz Yəyərmiş, Ed. Firengiz Ulutürk, Başık Nəşriyatı, Bakı 2009.

Ulutürk, Xəlil Rza, Seçilmiş Əsərləri I, İki Cildə, Haz: Firengiz Ulutürk, Şərq-Qərb Yayınevi, Bakı 2005.

Ulutürk, Xəlil Rza, Seçilmiş Əsərləri, II, İki Cildə, Editör:Firengiz Ulutürk, Bakı 2005, Şərq-Qərb.

Vəliyeva, Medine, Lalə Şirinova və Gülbahar Misirova. Xəlil Rza Ulutürk, Azərbaycan Mili Kitabxanası, Bakı, 2017.

Yıldırım, “İrfan Murat, Halil Senin Sağlığın!”, Sayı:21 Kardaş Edebiyatlar Üç aylık Edebi Dergi, Erzurum 1999, ss. 28-33.

Xəlil Rza Ulutürk (1932-1994), İçinde: Görkəmli Aazərbaycanlılar, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsi Prezident Kitabxanası <http://files.preslib.az/projects/azerbaijan/gl6.pdf>, Erişim Tarihi: 21.07.2021.

 KAMU YÖNETİMİ ENSTİTÜSÜ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ	
Makale Bilgileri:	
Değerlendirme:	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan:	* Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması:	Yapıldı / Turnitin / intihal.net vb.
Etik Bildirim:	bilgi@turkav.org.tr
Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı yoktur.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları & Lisans:	Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır. Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.
Article Information:	
Peer-Review:	Double anonymized - Two External
Ethical Statement:	* This article is the revised and developed version of the unpublished conference presentation entitled "...", orally delivered at the Symposium.... * This article is extracted from my master thesis/ doctorate dissertation entitled "...", supervised by ... (Master's Thesis/ Ph.D. Dissertation, ... University, City/ State, Year). * It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks:	Yes / Turnitin / intihal.net etc.
Complaints:	bilgi@turkav.org.tr
Ethics Committee Approval:	It is exempt from the Ethics Committee Approval
Informed Consent:	No participants.
Financial Support:	The study received no financial support from any institution or project.
Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Copyrights & Licence:	The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study. Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.